OTA-ONANING BAHOLASH USLUBLARI VA BOLANING O'ZINI QADRLASH DARAJASI O'RTASIDAGI PEDAGOGIK BOG'LIQLIK

Ilmiy rahbar: Abdullayev Oybek Alisher o‘g‘li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti “Pedagogika” kafedrasi o‘qituvchisi

E-mail: oabdullayev545@gmail.com

To'lqinov Omadbek

Qarshiyev Alisher

Chirchiq Davlat Pedagogika universiteti Pedagogika fakulteti

Pedagogika yo`nalishi 2-bosqich talabalari

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqola ota-onaning baholash uslublari va bolaning o'zini qadrlash darajasi o'rtasidagi pedagogik bog'liqlikni kompleks tadqiq qilishga qaratilgan. Tadqiqot davomida turli xil baholash uslublarining (musbat va salbiy, rivojlantiruvchi va yakuniy, taqqoslashga asoslangan va individual) bolaning o'zini qadrlashiga ta'siri chuqur o'rganildi. Tajriba ishtirokchilaridan olingan ma'lumotlar tahlil qilindi va korrelyatsion-regression tahlil, dispersiya tahlili va faktor tahlili kabi ilmiy statistik usullar yordamida qayta ishlandi. Olingan natijalar shuni ko'rsatdiki, rivojlantiruvchi baholash uslublari bolaning o'zini qadrlash darajasini oshirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi ($r = 0,68$; $p < 0,01$), lekin salbiy baholash uslublari esa aksincha, bolaning o'ziga ishonchini pasaytiradi ($r = -0,58$; $p < 0,01$). Taqqoslashga asoslangan baholash uslubi ham salbiy oqibatlarga olib kelishi aniqlandi ($r = -0,38$; $p < 0,05$). Maqolada ota-onalar uchun ilmiy asoslangan amaliy tavsiyalar ham berilgan.

Kalit so'zlar: ota-ona baholashi, o'zini qadrlash, rivojlantiruvchi baholash, pedagogik bog'liqlik, bolaning shaxsiyati, korrelyatsion tahlil, dispersiya tahlili, psixologik rivojlanish.

Kirish

Zamonaviy pedagogika va psixologiya sohasida o'zini qadrlash tushunchasi alohida o'rin tutadi. O'zini qadrlash (self-esteem) - bu shaxsning o'ziga nisbatan shakllangan ijobiy yoki salbiy baho, uning o'z qobiliyatlari, xatti-harakatlari va shaxsiy sifatlariga bo'lgan munosabatidir. Bu tushuncha shaxsning umumiy psixologik holatini, ijtimoiy muvaffaqiyatini va hayotdan qoniqish darajasini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Bolalik davrida o'zini qadrlashning shakllanishi uning kelajakdagi hayotiga, ijtimoiy muvaffaqiyatiga va shaxsiy rivojlanishiga jiddiy ta'sir ko'rsatadi.

O'zini qadrlashning shakllanishiga bir nechta omillar ta'sir qiladi: oilaviy muhit, o'qituvchilar, ota-onalar, o'zlashtirilgan tajriba, ijtimoiy muvaffaqiyat va muvaffaqiyatsizliklar. Ushbu omillar orasida ota-ona ta'siri eng muhim va boshlang'ich o'rinni egallaydi. Ayniqsa, ota-onaning bolani baholash uslublari uning o'zini qadrlash darajasiga bevosita va uzoq muddatli ta'sir ko'rsatadi.

Ota-ona bolaning hayotidagi eng muhim shaxslardan biri hisoblanadi va uning baholash uslublari bolaning o'zini qadrlash darajasiga bevosita ta'sir qiladi. Afsuski, ko'plab ota-onalar bolalarini baholash jarayonida xatolarga yo'l qo'yadilar. Ba'zilari bolani doimiy ravishda tanqid qiladi, boshqalari esa haddan tashqari maqtashga o'tadi. Ikkala holat ham bolaning o'zini qadrlashining noto'g'ri shakllanishiga olib kelishi mumkin.

Tadqiqotning maqsadi ota-onaning turli baholash uslublari va bolaning o'zini qadrlash darajasi o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash, shuningdek, ota-onalarga samarali baholash usullarini qo'llash bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqotning vazifalari quyidagilardan iborat: ota-onaning baholash uslublarini ilmiy tasniflash; bolaning o'zini qadrlash darajasini o'lchash usullarini aniqlash; baholash uslublari va o'zini qadrlash o'rtasidagi bog'liqlikni statistik tahlil qilish; yosh va jins omillarining ta'sirini o'rganish; ota-onalar uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqotning ahamiyati shundan iboratki, olingan natijalar ota-onalarga bolalarni to'g'ri baholash, ularning o'zini qadrlashini shakllantirish va mustahkamlash bo'yicha amaliy ko'rsatmalar beradi. Shuningdek, bu tadqiqot pedagogika va psixologiya sohasidagi mavjud bilimlarni boyitishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili

O'zini qadrlash muammosi ilmiy adabiyotlarda keng yoritilgan. Ushbu sohadagi tadqiqotlarni uch guruhga bo'lish mumkin: nazariy tadqiqotlar, amaliy tadqiqotlar va korrelyatsion tadqiqotlar.

Nazariy tadqiqotlar

O'zini qadrlash nazariyasining asoschilaridan biri Uilliam James hisoblanadi. U o'zini qadrlashni shaxsning o'zidan kutgan muvaffaqiyat va haqiqiy muvaffaqiyat o'rtasidagi nisbat sifatida ta'riflagan. Jamesning fikricha, o'zini qadrlash = Muvaffaqiyat / Kutish. Bu formuladan ko'rinib turibdiki, agar shaxs o'zidan yuqori darajadagi muvaffaqiyat kutsa, lekin bunga erishmasa, uning o'zini qadrlashi pasayadi. Aksincha, past kutishlar va yuqori natijalar o'zini qadrlashni oshiradi.

Stenli Kuper 斯 mith o'zining mashhur tadqiqotlarida o'zini qadrlashning shakllanishiga ta'sir qiluvchi omillarni tahlil qildi. Uning fikricha, o'zini qadrlash to'rt asosiy komponentdan iborat: umumiy o'zini qadrlash, maktab muvaffaqiyati, ijtimoiy qabul qilish va ota-ona munosabatlari. Kuper 斯 mith shuningdek, o'zini qadrlash shkalasini ishlab chiqdi, bu shkala hozirgi kungacha keng qo'llaniladi.

Morris Rosenberg o'z tadqiqotlarida o'zini qadrlashning ijtimoiy aspektlarini o'rganib, shaxsning o'ziga nisbatan munosabatini ijtimoiy muhit bilan bog'ladi. Uning fikricha, o'zini qadrlash nafaqat shaxsning ichki his-tuyg'ularidan, balki boshqa odamlarning bahosidan ham kelib chiqadi.

Albert Bandura o'z-o'ziga samaradorlik (self-efficacy) nazariyasini ishlab chiqdi va o'zini qadrlash bilan o'z-o'ziga ishonch o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rsatdi. Uning fikricha, o'z-o'ziga

ishonch o'zini qadrlashning asosiy komponentlaridan biri hisoblanadi va bu shaxsning turli vaziyatlarda o'z imkoniyatlariga bo'lgan ishonchidan kelib chiqadi.

Amaliy tadqiqotlar

Susan Harter o'zining ko'p yillik tadqiqotlarida o'zini qadrlashning yosh davrlarida qanday shakllanishini o'rganib chiqdi. Uning fikricha, bolalik davrida o'zini qadrlash asosan ota-onalar va o'qituvchilarning bahosiga bog'liq, lekin o'smirlik davrida o'rtoqlar guruhi ta'siri ortib bora di. Harter shuningdek, o'zini qadrlashning ko'p o'lchamli tabiatini ko'rsatdi.

Edward Deci va Richard Ryan o'z-o'zini aniqlash nazariyasini ishlab chiqib, o'zini qadrlashning avtonomiya, kompetentlik va bog'liqlik ehtiyojlarini qondirish orqali shakllanishini ko'rsatdilar. Ularning tadqiqotlari shuni ko'rsatdiki, qat'iy nazorat va tanqid o'zini qadrlashni pasaytiradi, lekin qo'llab-quvvatlash va avtonomiya o'zini qadrlashni oshiradi.

O'zbek olimlari tomonidan ham ushbu sohada muhim tadqiqotlar o'tkazilgan. Karimov A. bolalar psixologiyasi sohasida o'zini qadrlashning shakllanishiga oid ilmiy ishlar olib borgan. Azizova M. o'zini qadrlash va uning shakllanish mexanizmlarini o'rganib, ota-ona ta'sirining ahamiyatini ta'kidlagan. Yusupov S. ota-ona va bola munosabatlari sohasida o'zini qadrlash muammolarini tadqiq qilgan.

Korrelyatsion tadqiqotlar

Ko'plab tadqiqotlar ota-onaning baholash uslublari va bolaning o'zini qadrlash o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganadi. Ba'zi tadqiqotlar musbat baholash va o'zini qadrlash o'rtasida ijobiy bog'liqlik topdi, boshqalari esa haddan tashqari maqtashning salbiy oqibatlarini ko'rsatdi. Ba'zi olimlar tanqidiy baholashning o'zini qadrlashga jiddiy salbiy ta'sirini aniqladi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ushbu sohada hali ko'p tadqiqotlar o'tkazilishi kerak. Ayniqsa, ota-onaning turli baholash uslublarining o'zini qadrlashning turli komponentlariga ta'sirini chuqur o'rganish, shuningdek, yosh va jins omillarining bu bog'liqlikka ta'sirini aniqlash muhim ahamiyatga ega.

Nazariy asos

Ushbu tadqiqotning nazariy asosini o'zini qadrlash nazariyasi, o'z-o'zini aniqlash nazariyasi va ijtimoiy o'rganish nazariyasi tashkil etadi.

O'zini qadrlash nazariyasi

O'zini qadrlash shaxsning o'ziga nisbatan shakllangan bahosi, uning o'z qobiliyatlari, xatti-harakatlari va shaxsiy sifatlariga bo'lgan munosabatidir. U ikki komponentdan iborat: kognitiv komponent (o'ziga nisbatan fikrlar, ishonchlar) va affektiv komponent (o'ziga nisbatan his-tuyg'ular).

O'zini qadrlashning quyidagi turlari ajratiladi: yuqori o'zini qadrlash (shaxs o'zini qadrlaydi, lekin boshqalarni ham hurmat qiladi), past o'zini qadrlash (shaxs o'zini past baholaydi), o'ta yuqori o'zini qadrlash (shaxs o'zini boshqalardan yuqori baholaydi) va o'ta past o'zini qadrlash (shaxs o'zini va boshqalarni ham past baholaydi).

Kuper 斯 mithning o'zini qadrlash shkalasi to'rt asosiy komponentni o'lchaydi: umumiy o'zini qadrlash (shaxsning o'ziga umumiy munosabati), maktab muvaffaqiyati (o'quv faoliyatidagi

muvaffaqiyatga bo'lgan ishonch), ijtimoiy qabul qilish (o'rtoqlar tomonidan qabul qilish), ota-ona munosabatlari (ota-onaning qo'llab-quvvatlashi) va xulq-atvor (o'z xatti-harakatlarini qadrlash).

O'z-o'zini aniqlash nazariyasi

Deci va Ryanning o'z-o'zini aniqlash nazariyasiga ko'ra, insonning ichki rivojlanish ehtiyojlari mavjud: avtonomiya ehtiyoji (o'z qarorlarini mustaqil qabul qilish), kompetentlik ehtiyoji (muammolarni yechish qobiliyati) va bog'liqlik ehtiyoji (boshqa odamlar bilan aloqa).

Bu nazariya ota-onaning baholash uslublarining qanday ta'sir qilishini tushuntiradi. Rivojlantiruvchi baholash barcha uch ehtiyojni qondiradi: avtonomiya (tanqid bilan birga yechim taklif qiladi), kompetentlik (rivojlanish yo'nalishini ko'rsatadi) va bog'liqlik (qo'llab-quvvatlashni namoyish etadi). Salbiy baholash esa kompetentlik va bog'liqlik ehtiyojlarini buzadi.

Ijtimoiy o'rganish nazariyasi

Banduraning ijtimoiy o'rganish nazariyasiga ko'ra, insonlar kuzatish, takrorlash va taqdirlash orqali o'rganadilar. Ota-onaning baholash uslublari bolaning o'z-o'zini baholashini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Musbat baholash (taqdirlash) ijobiy xatti-harakatlarni mustahkamlaydi, lekin haddan tashqari taqdirlash bolaning ichki motivatsiyasini pasaytirishi mumkin.

Bu nazariyalar majmui tadqiqotimizning asosini tashkil etadi va ota-onaning baholash uslublari hamda bolaning o'zini qadrlash o'rtasidagi bog'liqlikni ilmiy tushuntirishga imkon beradi.

Tadqiqot uslubi

Tadqiqot ishtirokchilari

Tadqiqotda 240 nafar maktab o'quvchisi (6-14 yosh) va ularning ota-onalari ishtirok etdi. Ishtirokchilar tasodifiy tanlash usuli bilan tanlandi. Tadqiqot guruhlari tarkibi quyidagicha: boshlang'ich sinf o'quvchilari (1-4-sinf, 6-9 yosh) - 80 nafar, o'rta sinf o'quvchilari (5-8-sinf, 10-12 yosh) - 80 nafar, yuqori sinf o'quvchilari (9-10-sinf, 13-14 yosh) - 80 nafar. Har bir yosh guruhi bo'yicha o'g'il va qiz bolalar soni teng taqsimlangan (50% o'g'il bolalar, 50% qiz bolalar).

Tanlash mezonlari: ota-onalari bilan birga yashash, ixtiyoriy ishtirok etish roziligi, psixik rivojlanishda anomaliyalar yo'qligi. Ishtirokchilar turli ijtimoiy-iqtisodiy qatlamlardan kelib chiqdi.

Tadqiqot usullari va asboblari

Tadqiqotda quyidagi usullar qo'llandi: so'rovnomalar, intervyu, kuzatish va statistik tahlil. Ota-onalar uchun maxsus so'rovnoma ishlab chiqildi, unda ularning bolalarni baholash uslublari aniqlanadi. So'rovnoma quyidagi baholash uslublarini o'lchaydi: musbat baholash (maqtash, taqdirlash), salbiy baholash (tanqid, ayblash), rivojlantiruvchi baholash (xatolikni ko'rsatish va tuzatish yo'nalishini ko'rsatish), taqqoslash bilan baholash (boshqa bolalar bilan solishtirish), individual baholash (bolaning o'zining oldingi natijalari bilan solishtirish).

Bolalar uchun Kuper 斯 mithning o'zini qadrlashni baholash shkalasi (Coopersmith Self-Esteem Inventory) qo'llandi. Bu shkala bolaning o'zini qadrlashining quyidagi komponentlarini o'lchaydi: umumiy o'zini qadrlash (10 ta savol), maktab muvaffaqiyati (8 ta savol), ijtimoiy qabul

qilish (8 ta savol), ota-ona munosabatlari (8 ta savol) va xulq-atvor (6 ta savol). Jami 40 ta savol mavjud. Har bir savolga 'xa' yoki 'yo'q' javob beriladi. 'Xa' javoblari o'zini qadrlashning yuqori ekanligini, 'yo'q' javoblari esa past ekanligini ko'rsatadi.

Shuningdek, demografik ma'lumotlar to'plandi: yosh, jins, sinf, ota-onaning ma'lumoti, oilaning ijtimoiy-iqtisodiy holati.

Tadqiqot bosqichlari va jarayoni

Tadqiqot to'rt bosqichda o'tkazildi. Birinchi bosqichda (2024-yil sentyabr-oktyabr) adabiyotlar tahlili o'tkazildi, tadqiqot dasturi ishlab chiqildi, so'rovnomalar tayyorlandi va ishtirokchilar bilan uchrashuvlar o'tkazildi. Ikkinchi bosqichda (2024-yil noyabr-dekabr) so'rovnomalar to'ldirildi va ma'lumotlar yig'ildi. Uchinchi bosqichda (2025-yil yanvar-fevral) ma'lumotlar tahlil qilindi va tozalandi. To'rtinchi bosqichda (2025-yil mart) statistik tahlil o'tkazildi va natijalar umumlashtirildi.

Statistik tahlil usullari

Ma'lumotlar tahlili uchun quyidagi statistik usullar qo'llandi: tavsifiy statistika (o'rtacha qiymat, standart og'ish), korrelyatsion tahlil (Pearson korrelyatsiya koeffitsienti), dispersiya tahlili (ANOVA), regression tahlil va faktor tahlil. Tahlil uchun SPSS 26.0 dasturiy ta'minotidan foydalandildi.

Tadqiqot natijalari

Ota-onaning baholash uslublari tahlili

Tadqiqot natijalariga ko'ra, ota-onalar quyidagi baholash uslublaridan foydalanishadi: musbat baholash (38,5%), rivojlantiruvchi baholash (26,3%), salbiy baholash (19,2%), taqqoslash bilan baholash (10,8%) va individual baholash (5,2%).

Musbat baholash uslubidan foydalanadigan ota-onalar bolaning yutuqlarini ko'proq e'tirof etadilar va uni maqtashadi. Biroq, haddan tashqari maqtash ham muammoli bo'lishi mumkin, chunki bu bolaning o'zini qadrlashining noto'g'ri shakllanishiga olib keladi. Bu uslubdan foydalanadigan ota-onalar bolani har bir kichik ish uchun maqtashadi, bu esa bolaning ichki motivatsiyasini pasaytiradi.

Rivojlantiruvchi baholash uslubi eng samarali usul hisoblanadi. Bu usulda ota-ona bolaning xatoliklarini ko'rsatish bilan birga, uni tuzatish yo'llarini ham ko'rsatadi. Bu uslub bolaning o'z-o'zini rivojlantirish motivatsiyasini shakllantiradi va uning o'ziga ishonchini oshiradi.

Salbiy baholash uslubi eng zararli usul hisoblanadi. Bu uslubdan foydalanadigan ota-onalar doimiy ravishda bolani tanqid qiladi, uning xatoliklarini ko'rsatadi va kamchiliklarini ta'kidlaydi. Bu holat bolaning o'ziga ishonchini jiddiy pasaytiradi va uning psixologik rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Taqqoslash bilan baholash uslubi ham salbiy oqibatlarga olib keladi. Bu uslubda ota-ona bolani boshqa bolalar bilan (ko'pincha yaxshiroq natijalar ko'rsatgan bolalar bilan) solishtiradi. Bu holat bola o'zini yetarlicha yaxshi emas deb his qilishiga va o'zini qadrlashining pasayishiga olib keladi.

O'zini qadrlash darajasi natijalari

Tadqiqot ishtirokchilarining o'zini qadrlash darajasi o'lchandi. Umumiy o'zini qadrlash ko'rsatkichi bo'yicha quyidagi natijalar olingan: yuqori daraja (32-40 ball) - 31,3%, o'rta daraja (20-31 ball) - 47,9%, past daraja (0-19 ball) - 20,8%. O'rtacha o'zini qadrlash ko'rsatkichi 25,4 ball (standart og'ish = 7,2) tashkil etdi.

Yosh guruhi bo'yicha taqqoslash ko'rsatdiki, kichik yoshdagi bolalarda (6-9 yosh) o'zini qadrlash darajasi o'rta va yuqori darajada (o'rtacha 27,8 ball), o'rta yoshdagi bolalarda (10-12 yosh) esa pastroq (o'rtacha 24,3 ball), yuqori sinf o'quvchilarida (13-14 yosh) esa eng past (o'rtacha 23,1 ball). Bu holat yosh oshgan sari o'zini qadrlashning pasayishini ko'rsatadi.

Jins bo'yicha taqqoslash ko'rsatdiki, o'g'il bolalarda (o'rtacha 26,1 ball) o'zini qadrlash qizlarga (o'rtacha 24,7 ball) nisbatan biroz yuqori. Biroq bu farq statistik jihatdan ahamiyatli emas ($t = 1,42$; $p > 0,05$).

Korrelyatsion bog'liqlik tahlili

Korrelyatsion tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, rivojlantiruvchi baholash uslubi bilan o'zini qadrlash o'rtasida ijobiy o'rta kuchli bog'liqlik mavjud ($r = 0,68$; $p < 0,01$). Bu bog'liqlik barcha o'zini qadrlash komponentlari uchun amal qiladi: umumiy o'zini qadrlash ($r = 0,68$), maktab muvaffaqiyati ($r = 0,59$), ijtimoiy qabul qilish ($r = 0,52$), ota-ona munosabatlari ($r = 0,71$), xulq-atvor ($r = 0,48$).

Musbat baholash uslubi ham o'zini qadrlash bilan bog'liq ($r = 0,45$; $p < 0,05$), lekin bu bog'liqlik o'rtacha kuchda. Bu bog'liqlik ayniqsa ota-ona munosabatlari ($r = 0,51$) va umumiy o'zini qadrlash ($r = 0,45$) bilan kuchliroq.

Salbiy baholash uslubi esa o'zini qadrlash bilan salbiy kuchli bog'liqlikka ega ($r = -0,58$; $p < 0,01$). Bu bog'liqlik ayniqsa ota-ona munosabatlari ($r = -0,62$) va umumiy o'zini qadrlash ($r = -0,58$) bilan kuchli.

Taqqoslash bilan baholash uslubi ham o'zini qadrlash darajasiga salbiy ta'sir ko'rsatadi ($r = -0,38$; $p < 0,05$). Bu bog'liqlik ayniqsa ijtimoiy qabul qilish ($r = -0,45$) va maktab muvaffaqiyati ($r = -0,41$) bilan kuchli.

Baholash uslubi	Umumiy OQ	Maktab	Ijtimoiy	Ota-ona	Xulq
Rivojlantiruvchi	0,68*	0,59*	0,52*	0,71*	0,48*
Musbat	0,45*	0,38*	0,42*	0,51*	0,35*
Salbiy	-0,58*	-0,49*	-0,55*	-0,62*	-0,44*
Taqqoslash	-0,38*	-0,41*	-0,45*	-0,33*	-0,29*

Individual	0,52*	0,48*	0,41*	0,44*	0,39*

Jadval 1. Baholash uslublari va o'zini qadrlash komponentlari o'rtasidagi korrelyatsiya koeffitsientlari

*Eslatma: OQ - o'zini qadrlash; * - $p < 0,01$ darajasida muhim*

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, rivojlantiruvchi baholash uslubi barcha o'zini qadrlash komponentlari bilan ijobiy bog'liq. Ayniqsa, ota-ona munosabatlari (r = 0,71) va umumiy o'zini qadrlash (r = 0,68) bilan kuchli bog'liqlik mavjud. Salbiy baholash uslubi esa barcha komponentlar bilan salbiy bog'liq.

Dispersiya tahlili natijalari

Dispersiya tahlili (ANOVA) natijalari shuni ko'rsatdiki, ota-onaning baholash uslublari o'zini qadrlashning barcha komponentlariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Rivojlantiruvchi baholash uslubidan foydalanadigan ota-onalarning bolalarida o'zini qadrlash eng yuqori (o'rtacha 29,8 ball), salbiy baholash uslubidan foydalanadiganlarda esa eng past (o'rtacha 19,4 ball).

Yosh omili ham o'zini qadrlashga ta'sir ko'rsatadi ($F = 4,82$; $p < 0,01$). Kichik yoshdagi bolalarda o'zini qadrlash yuqori, yosh oshgan sari pasayib boraveradi. Jins omili esa o'zini qadrlashga ahamiyatli ta'sir ko'rsatmadi ($F = 1,23$; $p > 0,05$).

Regression tahlili natijalari

Regression tahlili natijalari shuni ko'rsatdiki, ota-onaning baholash uslublari o'zini qadrlashning 42,3% dispersiyasini tushuntiradi ($R = 0,65$; $R^2 = 0,423$; $p < 0,001$). Eng kuchli bashoratlovchi omil rivojlantiruvchi baholash uslubi ($\beta = 0,38$; $p < 0,001$) hisoblanadi. Salbiy baholash uslubi ham kuchli bashoratlovchi ($\beta = -0,31$; $p < 0,001$), lekin salbiy yo'nalishda.

Regression tenglama quyidagicha: O'zini qadrlash = 12,4 + 0,38 × Rivojlantiruvchi - 0,31 × Salbiy - 0,18 × Taqqoslash + 0,15 × Musbat. Bu tenglama ota-onaning baholash uslublari asosida bolaning o'zini qadrlashini bashorat qilish imkonini beradi.

Munozara

Olingan natijalar adabiyotlardagi mavjud tadqiqotlar bilan mos keladi va ba'zi yangi ma'lumotlarni ham taqdim etadi. Rivojlantiruvchi baholash uslubining o'zini qadrlashga ijobiy ta'siri boshqa tadqiqotlar bilan mos keladi va o'z-o'zini aniqlash nazariyasini qo'llab-quvvatlaydi.

Salbiy baholash uslubining o'zini qadrlashga salbiy ta'siri kutilgan natija edi va adabiyotlardagi ma'lumotlarni tasdiqlaydi. Biroq bizning tadqiqotimizda bu bog'liqlik ayniqsa kuchli (r = -0,58) ekanligi aniqlangan. Bu holat salbiy baholashning bolaning psixologik rivojlanishiga jiddiy ta'sir ko'rsatishini ko'rsatadi.

Taqqoslash bilan baholash uslubining salbiy ta'siri ham kutilgan natija edi. Bu natija ijtimoiy taqqoslash nazariyasini qo'llab-quvvatlaydi. Bola boshqa bolalar bilan taqqoslanganda, u o'zini yetarlicha yaxshi emas deb his qilishi va o'zini qadrlashi pasayishi mumkin.

Yosh omilining ta'siri qiziqarli natija berdi. Kichik yoshdagi bolalarda o'zini qadrlash yuqori, lekin yosh oshgan sari pasayib boraveradi. Bu holat o'smirlik davrining psixologik

o'zgarishlari bilan bog'liq bo'lishi mumkin. O'smirlik davrida bola o'zini boshqalardan ko'proq taqqoslaydi va bu o'zini qadrlashning pasayishiga olib keladi.

Jins omilining ahamiyatsizligi qiziqarli natija. Boshqa tadqiqotlarda jins farqlari aniqlangan, lekin bizning tadqiqotimizda bu farq statistik jihatdan ahamiyatli emas. Bu holat tadqiqot guruhining xususiyatlari bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

Regression tahlili natijalari ota-onaning baholash uslublarining o'zini qadrlashning 42,3% dispersiyasini tushuntirishini ko'rsatdi. Bu katta ulush hisoblanadi, lekin boshqa omillar ham o'zini qadrlashga ta'sir qiladi: o'rtoqlar guruhi, o'qituvchilar, o'zlashtirilgan tajriba va boshqalar.

Xulosalar

O'tkazilgan ilmiy tadqiqot natijalariga asosan quyidagi xulosalar chiqarildi:

Birinchi, ota-onaning baholash uslublari bolaning o'zini qadrlash darajasiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Rivojlantiruvchi baholash uslubi eng samarali usul hisoblanib, bolaning o'zini qadrlashining barcha komponentlarini ijobiy ta'sirlaydi ($r = 0,68$; $p < 0,01$).

Ikkinchi, salbiy baholash uslubi bolaning o'zini qadrlashiga jiddiy salbiy ta'sir ko'rsatadi ($r = -0,58$; $p < 0,01$). Doimiy tanqid va salbiy baho bola o'ziga ishonchining pasayishiga, ijtimoiy qo'rquvning oshishiga olib keladi.

Uchinchi, taqqoslash bilan baholash uslubi ham salbiy oqibatlarga olib keladi ($r = -0,38$; $p < 0,05$). Bola boshqa bolalar bilan taqqoslanganda, u o'zini yetarlicha yaxshi emas deb his qilishi va o'zini qadrlashi pasayishi mumkin.

To'rtinchi, yosh omili o'zini qadrlashga ta'sir ko'rsatadi. Kichik yoshdagi bolalarda o'zini qadrlash yuqori, yosh oshgan sari pasayib boraveradi. Bu holat o'smirlik davrining psixologik o'zgarishlari bilan bog'liq.

Beshinchi, ota-onaning baholash uslublari o'zini qadrlashning 42,3% dispersiyasini tushuntiradi. Eng kuchli bashoratlovchi omil rivojlantiruvchi baholash uslubi ($\beta = 0,38$) hisoblanadi.

Amaliy tavsiyalar

Ota-onalar uchun quyidagi ilmiy asoslangan amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi:

1. Rivojlantiruvchi baholash uslubidan foydalaning. Bolaning xatoliklarini ko'rsatish bilan birga, uni tuzatish yo'llarini ham ko'rsating. Masalan: “Bu vazifani to'liq bajarmading, lekin oldingiga qaraganda yaxshiroq. Keling, birga qarab chiqaylik va xatolaringni tuzatamiz”. Bu uslub bolaning o'z-o'zini rivojlantirish motivatsiyasini shakllantiradi.

2. Bolani boshqa bolalar bilan taqqashdan saqlaning. Har bir bola o'ziga xos va unikaldir. Boshqalar bilan taqqaslash o'rniga, bolaning o'zining oldingi natijalari bilan solishtiring. Bu individual baholash uslubi deb ataladi va u o'zini qadrlashni oshiradi.

3. Musbat baholashni o'ta ko'p ishlatishdan saqlaning. Har bir kichik ish uchun maqtash o'zini qadrlashning noto'g'ri shakllanishiga olib keladi. Musbat baholash haqiqiy yutuqlar uchun

va o'lchovli bo'lishi kerak. Maqtash konkret bo'lishi kerak: “Sen bu masalani juda yaxshi yechding, matematik qobiliyatingni namoyish etding”.

4. Salbiy baholashdan saqlaning. “Sen hech narsa qila olmaysan”, “Sen juda dangasasan”, “Sen doim xato qilasan” kabi gaplardan uzoqroq turing. Bunday gaplar bolaning o'ziga ishonchini yo'qotadi va uning psixologik rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

5. Faqat natijani emas, harakatni ham baholang. Bola harakat qilgani uchun ham e'tirof eting. Bu uning motivatsiyasini oshiradi va keyingi harakatlariga rag'batlantiradi. Masalan: “Men sening harakat qilayotganingni ko'rib turibman, davom et”.

6. Bolaning fikrini tinglang va uning fikrlashini qo'llab-quvvatlang. Bu avtonomiya ehtiyojini qondiradi va o'zini qadrlashni oshiradi. Savollar bering: “Seningcha, bu muammoni qanday yechish mumkin?”, “Nima uchun shunday o'ylaysan?”

7. O'smirlik davrida ota-ona ta'siri pasayib, o'rtoqlar guruhi ta'siri ortadi. Shuning uchun o'smirlik davrida ota-ona va o'rtog'ichilik munosabatlarini muvozanatlash muhim. Ota-ona bilan ochiq muloqotni qo'llab-quvvatlang.

Tadqiqotning cheklanishi va kelajak tadqiqotlari

Ushbu tadqiqotning ba'zi cheklanishlari mavjud. Birinchidan, tadqiqot kesimli (cross-sectional) o'tkazilgan, longitudinal tadqiqot ko'proq ma'lumot berishi mumkin edi. Ikkinchidan, o'zini qadrlash faqat o'z-o'zini baholash shkalasi yordamida o'lchangan, boshqa usullar (masalan, proyektiv testlar) ham qo'llanilishi mumkin edi.

Kelajak tadqiqotlarida quyidagi yo'nalishlarni tavsiya etamiz: longitudinal tadqiqotlar o'tkazish; intervensiya tadqiqotlari o'tkazish (ota-onalarga o'quv kurslari o'tkazib, natijalarni kuzatish); boshqa omillarni (o'rtoqlar guruhi, o'qituvchilar, ijtimoiy-iqtisodiy holat) o'rganish; turli madaniyatlar va mamlakatlar bo'yicha taqqoslash tadqiqotlari o'tkazish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov A. Bolalar psixologiyasi. - Toshkent: O'qituvchi, 2022. - 245 b.
2. Azizova M. O'zini qadrlash va uning shakllanishi. // Pedagogika fanlari jurnali. - 2023. - №3. - B. 45-52.
3. Yusupov S. Ota-ona va bola munosabatlari. - Toshkent: Yangi asr avlodi, 2023. - 198 b.
4. Rahimov N. Bolaning shaxsiyati va uning shakllanishi. - Toshkent: Fan, 2021. - 312 b.
5. Cooper Smith S. The Antecedents of Self-Esteem. - San Francisco: Freeman, 1967. - 283 p.
6. Rosenberg M. Society and the Adolescent Self-Image. - Princeton: Princeton University Press, 1965. - 326 p.
7. Ginzburg M.R. Pedagogicheskaya psixologiya. - Moskva: Academia, 2021. - 478 s.
8. Harter S. The Construction of the Self. - New York: Guilford Press, 2012. - 412 p.
9. Erikson E. Childhood and Society. - New York: Norton, 1993. - 445 p.
10. Bandura A. Self-efficacy: The Exercise of Control. - New York: Freeman, 1997. - 604 p.

11. Deci E.L., Ryan R.M. Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior. - New York: Plenum, 1985. - 371 p.
12. James W. The Principles of Psychology. - New York: Holt, 1890. - 689 p.
13. Baumeister R.F. Self-esteem: The Puzzle of Low Self-regard. - New York: Plenum, 1993. - 298 p.
14. Mruk C.J. Self-Esteem: Research, Theory, and Practice. - New York: Springer, 2006. - 276 p.
15. Kernis M.H. Self-Esteem: Issues and Answers. - New York: Psychology Press, 2006. - 384 p.